

Голові разової спеціалізованої ради
ДФ 132.032.2026
з присудження ступеня доктора філософії
у Одеському національному
університеті імені І. І. Мечникова
доктору історичних наук, професору,
в.о. завідувачу кафедри історії України та
спеціальних історичних дисциплін
Хмарському Вадиму Михайловичу

ВІДГУК

офіційного опонента **Зубко Ольги Євгеніївни**, кандидата
історичних наук, старшого викладача кафедри історії та археології
Донецького національного університету імені Василя Стуса
на дисертаційну роботу **Крета Миколи Анатолійовича** на тему
«Військова та громадсько-політична діяльність генерала Всеволода Змієнка
(1886–1938 рр.)», подану на здобуття ступеня доктора філософії (в галузі
історії) за спеціальністю 032 «Історія та археологія», галузь знань 03
«Гуманітарні науки»

1. Актуальність теми дисертаційної роботи.

Національно-визвольні змагання 1917–1921 рр. – час «людини зі зброєю»; час, коли найважчі події здобуття соборності України припали на період Директорії (грудень 1918 р. – листопад 1921 р.). Війська Директорії УНР у грудні 1918 р. нараховували 100 000–130 000 осіб, однак на лютий 1919 р. їх кількість різко скоротилася до 30 000–40 000 осіб. У такій ситуації уряд УНР змушений був переглянути військове будівництво, починаючи від Військового міністерства та Генерального штабу і закінчуючи штабами корпусів й регулярних піхотних, кіннотних, артилерійських дивізій. Одним із перших кроків Військового міністерства, яке очолив у ті роки О. Осецький (1873–1936), було залучення до служби колишніх 36-ти генералів-гетьманців: О. Галкіна (1866–1941), П. Кудрявцева (1873–1921), С. Кульжинського (1869–1938), П. Ліпка (1876–

1930), М. Юнаківа (1871–1911). Другим кроком стало опрацювання та впровадження Головним управлінням Генерального штабу (начальник – отаман О. Шайбле (1878–1919)) закону про відновлення генеральських рангів, які зрівнювалися з військовими рангами в Російській імператорській армії та рангами в збройних силах інших держав. Внаслідок цього в Армії УНР були введені звання: генерала-хорунжого, генерала-поручника, генерала-полковника. До усього, український генералітет отримав право на підвищення відповідно до терміну служби. Тому впродовж 1919–1920 рр. генеральські звання отримали 63 українських старшини, більшість з котрих свого часу закінчила академію Генерального штабу Російської імператорської армії. На кінець 1920 р. чисельність генералів Армії УНР становила вже 99 осіб. Чільне місце в когорті новоствореного українського генералітету (зокрема М. Безручка (1883–1944), О. Удовиченка (1887–1975), А. Вовка (1882–1969), М. Капустянського (1881–1969), О. Алмазова (1885–1936), В. Куща (1887–1942), В. Петріва (1883–1948)), який, зауважимо, зробив усе залежне від нього в доленосні роки, посів й В. Змієнко.

Після поразки в 1921 р. доля багатьох генералів склалася по-різному. Всеволоду Змієнку випало очолити спецслужбу Генерального штабу Військового міністерства Державного центру УНР у екзилі. Для ДЦ УНР у екзилі, як держави без території, діяльність розвідки (в межах її компетенції) спрямовувалася на виконання першочергових завдань, продиктованих життям і специфічними умовами ведення таємної політичної боротьби на чужому терені. Втративши територію, але зберігши ідею державності та мету відновлення незалежної України, робота спецслужби була скоригована в напрямку підготовки ґрунту для майбутніх дій – здобування об'єктивних відомостей про військове та політичне життя в УРСР з метою вироблення адекватної тактики подальшої боротьби.

На сьогодні в новітній українській історіографії є лише декілька змістовних праць, що висвітлюють загалом як біографії генералітету Армії УНР, так і діяльність розвідки ДЦ УНР у екзилі. Йдеться насамперед: про спільну монографію Миколи Литвина і Кіма Науменка «Збройні сили України першої

половини XX століття. Генерали і адмірали». (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів; Харків: Видавництво Saga, 2007. 244 с.): спільну монографію Вадима Гузуна та Валерія Власенка «Anchetat de SMERS: sul SSI si liderul emigratiei ucrainene din Romania in dosarele SBU» (Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2016, 730 pagin (румунською мовою)) та одноосібну монографію Володимира Сідака «Спецслужби держави без території: люди, події, факти». (Київ: Темпора, В-во Національної академії СБУ, 2003. 240 с.)

Монографія М. Литвина і К. Науменка інформує про життя і військову діяльність понад 500 генералів і адміралів військових формацій першої половини XX століття – доби Центральної Ради, Української Держави, Української Народної Республіки, Західноукраїнської Народної Республіки, а також Карпатської Січі, Української Повстанської Армії та Української Національної Армії. Монографія В. Гузуна та В. Власенка висвітлює життя та діяльність полковника Армії УНР, засновника Громадсько-допомогового комітету української еміграції в Румунії (ГДК), голови українського розвідувального пункту в Румунському Королівстві, співробітника румунської спецслужби – Спеціальної служби інформації (CCI, Serviciul Special de Informații) – Гната Єрмиловича Порохівського (1888–1952). А в науковій роботі В. Сідака активізація діяльності унерівської еміграції пояснюється поверненням у 1926 р. до влади Ю. Пілсудського, котрий і дозволив утворити Генеральний штаб Міністерства військових справ ДДЦ УНР у екзилі.

Тому в умовах незначної кількості досліджень, присвячених безпосередньо життю та діяльності Всеволода Юхимовича Змієнка, якому «вдалося поєднати» за життя і службу в Армії УНР, і розвідувальну діяльність, поява дисертаційного дослідження Крета Миколи Анатолійовича тільки вітається.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій. Виклад матеріалу та узагальнень дисертації – аргументований. Мова та стиль повною мірою відповідають вимогам, які висуваються до наукових праць відповідного рівня. Аналіз змісту наукової роботи, анотації,

друкованих праць за її темою дозволяє зробити висновок, що усі пункти наукової новизни дослідження, належним чином відображені.

3. Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим цілісним комплексним дослідженням військової та громадсько-політичної діяльності генерала-хорунжого Армії УНР Всеволода Змієнка в контексті його служби в Російській імператорській армії, участі в Українській революції та діяльності в еміграції. У дослідженні: здійснено комплексну реконструкцію військової, організаційної, розвідувальної та громадсько-політичної діяльності В. Змієнка; уточнено маловідомі сторінки його біографії та конкретизовано його управлінські практики; висвітлено структуру, завдання та особливості функціонування 2-ї розвідувальної секції Генерального штабу Військового міністерства УНР під його керівництвом, із визначенням підходів до організації розвідувальної роботи; проаналізовані механізми інституційної участі та координаційної ролі В. Змієнка у ветеранському середовищі міжвоєнного часу.

У науковій роботі уточнено: роль Всеволода Змієнка у формуванні й керівництві українськими військовими частинами та з'єднаннями в процесах організації Одеської гайдамацької дивізії та 6-ї Січової стрілецької дивізії; його участь та роль як в обороні Замостя зокрема, так і в українсько-польських бойових діях 1920 р. загалом; зміст і спрямування його громадської активності в еміграції через поєднання інституційних повноважень і неформального авторитету.

Подальшого розвитку в кваліфікаційній праці набули: підходи до дослідження персонального лідерства та неформальних механізмів впливу в середовищі української військової еміграції міжвоєнного періоду; уявлення про функціонування мереж комунікації та взаємодії ветеранських об'єднань як інструментів самоорганізації в умовах бездержавності; просопографічна інтерпретація В. Змієнка як репрезентанта українського офіцерського корпусу доби Української революції та еміграції.

4. Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення наукового дослідження полягає у широкому оприлюдненні результатів, отриманих дисертантом, в узагальнюючих працях з історії Української

революції та української еміграції міжвоєнного періоду, в освітніх програмах з історії українського війська, Української революції 1917–1921 рр., а також для формування сучасної військово-історичної пам'яті й патріотичного виховання в умовах російсько-української війни через популяризацію постаті Всеволода Змієнка і досвіду українського офіцерського корпусу.

5. Наукові праці, які відображають результати дисертації. Теоретичні та практичні результати дослідження відображено в п'яти (5) наукових працях. У провідних фахових наукових виданнях опубліковано чотири (4) статті. Одна (1) стаття є публікацією, яка засвідчує апробацію матеріалів дисертації.

6. Відсутність порушення академічної доброчесності. Аналіз змісту кваліфікованої роботи та опублікованих праць вказує на дотримання здобувачем вимог академічної доброчесності. Ознак порушення академічної доброчесності та випадків плагіату не виявлено.

7. Загальна оцінка дисертації. Дисертація складається з анотації, змісту, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, додатків. Структура дисертації є логічною й такою, що підпорядкована авторському задумові, меті та завданням дослідження. Мета дослідження сформульована комплексно. Вона полягає у всебічному дослідженні військової та громадсько-політичної діяльності генерала хорунжого Армії УНР Всеволода Змієнка в контексті його професійного становлення, участі в Українській революції та його діяльності в еміграції.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, завдання, об'єкт та суб'єкт (предмет) дослідження, окреслено основні положення, які визначають наукову новизну тощо. Зазначені формулювання є логічними й такими, що не викликають заперечень.

У першому розділі розглянуто стан наукової розробки теми, її джерельної бази та методологічних засад. І хоча в історіографічному нарисі дисертантом охоплено майже всі наукові праці, прямо чи опосередковано дотичні до теми наукового дослідження, значно більше уваги акцентовано характеристиці джерельної бази роботи. Миколою Анатолійовичем опрацьований значний масив архівних матеріалів: Центрального державного архіву вищих органів

влади та управління України, Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України, Російського державного військово-історичного архіву; епістолярні комплекси, мемуари, преса, діловодні документи еміграційних організацій та української спецслужби.

У другому розділі розкрито процес формування особистості і професійного становлення В. Змієнка. У розділі не просто реконструйовано його походження, родинне середовище, ранній життєвий досвід, освітню траєкторію, а й проаналізована служба в Російській імператорській армії, де він пройшов усі щаблі професійного офіцерського зросту: від служби в резервних і лінійних піхотних частинах до фронтового досвіду Першої світової війни й переходу на штабні посади дивізійного та корпусного рівнів.

У третьому розділі висвітлено участь В. Змієнка в Українській революції і боротьбі за незалежність УНР. У розділі виразно показана його роль як військового організатора, штабного керівника і одного з тих діячів, котрі забезпечували внутрішню цілісність українських військових формувань у надзвичайно нестабільних умовах.

Четвертий розділ інформує про керівництво В. Змієнком II-ю розвідувальною секцією Генерального штабу Військового міністерства ДЦ УНР у екзилі та його еміграційну громадсько-політичну діяльність: участь у таборовому саморегулюванні, Гоноровій раді; роботу в Українському центральному комітеті в Польщі, громадському суді, ветеранських організаціях, військово-історичних товариствах, меморіальних ініціативах; допомогу в працевлаштуванні й підтримці зв'язків між розпорошеними групами колишніх вояків Армії УНР.

У висновках узагальнено, що основою діяльності генерала-хорунжого В. Змієнка було послідовне забезпечення безперервності інституційної діяльності українського військово-політичного середовища в умовах воєнної кризи, поразки та еміграції. У роки революції це виявилось в його участі у формуванні та впорядкуванні несталих військових структур, підтриманні їхньої керованості та здатності до дії в умовах дезорганізації. У еміграції – в роботі зі збереження мереж, дисципліни, зв'язку, кадрового ресурсу та інституційної

пам'яті того середовища, яке продовжувало репрезентувати українську державницьку традицію за межами Батьківщини.

8. Зауваження та рекомендації. Відзначаючи в цілому високий науково-теоретичний рівень дисертації, хотілося б звернути увагу на деякі проблемні моменти.

1. Дисертантом відзначено, що в березні–квітні 1918 р. В. Змієнко обіймав посаду голови демобілізаційного комітету з розпорядження та ліквідації військового майна. В коло його обов'язків у той час входили вилучення зброї та її облік. *Чи має дисертант відомості за якими цінами на території Одещини здійснювалося вилучення зброї?* Оскільки, наприклад, на території Вінниччини та Київщини у березні–квітні 1918 р. зброя вилучалася (з урахуванням запровадження гривні 1 березня 1918 р.) за такими розцінками: «Рушниця Росії і Австрії і Вінчестер з багнетом і без – 60 гривень, рушниця без затвору – 30 гривень, затвор – 20 гривень, багнет – 10 гривень, кулемет справний всякого зразка – 300 гривень, кулеметний затвор – 50 гривень, гарматний затвор справний – 200 гривень, стрільба пособія – 50 гривень, панорама – 20 гривень, гарматний наділ – 50 гривень, кулеметна стрічка – 20 гривень, рушничі набої за 1 штуку – 2 гривні, гарматні набої різних зразків – 30 гривень за 10 штук, бінокль призменталий – 200 гривень, заряд гільз – 200 гривень; несправна зброя – півсуми».

2. *Чи має дисертант якусь інформацію про взаєностосунки між Миколою Чеботарівим (1884–1972) – фундатором розвідки та контррозвідки ДЦ УНР у екзилі в 1921–1926 рр. – та Всеволодом Змієнком?* З урахуванням того, що Микола Чеботарів неодноразово підкреслював свою особисту та професійну недовіру колишнім вихованцям академії Генерального штабу Російської імператорської армії. Чому саме Змієнку випало стати наступником Чеботаріва? Та чому Всеволод Змієнко в 1930 р. разом із Андрієм Лівницьким (1879–1954) і Володимиром Сальським (1885–1940) назвав свого попередника «диким націоналістом», який працює на користь німецької розвідки?

Утім, вказані проблемні моменти жодним чином не знижують наукової цінності дисертації, а є радше зауваженням та заохоченням до подальших наукових пошуків й рефлексій над темою. Рецензована дисертація становить самостійне, оригінальне, цілісне та завершене дослідження, яке вповне розкриває військову та громадсько-політичну діяльність генерала Всеволода Змієнка.

9. Висновок щодо дисертаційної роботи.

Загалом, дисертація КРЕТА Миколи Анатолійовича на тему «Військова та громадсько-політична діяльність генерала Всеволода Змієнка (1886–1938 рр.)» відповідає спеціальності 032 Історія та археологія, наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій (зі змінами)», «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор КРЕТ Микола Анатолійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальність 032 Історія та археологія.

Офіційний опонент,
кандидат історичних наук,
старший викладач
кафедри історії та археології
Донецького національного університету
імені Василя Стуса

Ольга ЗУБКО

ва, начальною
Зубко